

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРИ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

**ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ
В ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ**

Курсова робота

студентки 54 групи соціально-
психологічного факультету

Педько Алли Григорівни

Науковий керівник

Шаюк Алла Василівна

Житомир – 2009

З М І С Т

Вступ	3
Розділ 1. Теоретичний аналіз проблеми розвитку особистості в обдарованій дитини	6
1.1. Феномен обдарованості: сутність поняття та види	6
1.2. Особливості особистості обдарованої дитини	12
Розділ 2. Діагностика обдарованості у молодшому шкільному віці	15
2.1. Опис використаних методик та організація дослідження	15
2.2. Хід експерименту та аналіз даних, отриманих в результаті діагностики обдарованості у молодших школярів	17
Розділ 3. Завдання програми з розвитку особистості обдарованої дитини	20
Висновки та пропозиції	23
Список використаних джерел	26
Додатки	28

ВСТУП

Актуальність дослідження. Епоха, що настала, – епоха змін, інновацій, епоха інтелекту, – диктує свої умови життя, висуває нові вимоги до людини. Якісно нові зміни в суспільстві переконують, що найбільшою цінністю є неповторна людська особистість з її нахилами, вподобаннями, обдаруваннями. Творчий, інтелектуальний потенціал людини, що визначається її особливою субстанцією – обдарованістю, є рушієм прогресу суспільства. Кожна держава зацікавлена у вихованні цього потенціалу, оскільки вважається, що країна, яка випереджаючими темпами не розвиває в себе чинники могутнього інтелектуального капіталу, взагалі не може розраховувати на більш-менш гідне місце у світовій спільноті.

Обдарованість – досить складна за своєю природою психологічна якість дитини, тому в психологічній літературі одностайність у розумінні цього феномену відсутня. Одна група вчених (Н.Бехтерева й ін.) вважає, що саме те, що функціонує без навчання, то і є обдарованістю, і її треба виявляти ще в ранньому дитинстві. Раннє виявлення обдарованості допомагає спрямувати розвиток й створити усі умови для нього. Інша група (Б.М.Теплов та ін.) притримується думки, що обдарованою є дитина, яка відрізняється яскравими, очевидними, інколи визначними досягненнями або має внутрішні (приховані) задатки для таких досягнень у певному виді діяльності. Більшість сучасних психологів (Ю.Гільмух та ін.) визнає, що рівень, якісна своєрідність й характер розвитку обдарованості – це завжди результат складної взаємодії природних здібностей, що визначаються спадковістю, та соціокультурного середовища, опосередкованого певною діяльністю дитини (ігровою, навчальною, трудовою). Особливе значення відіграють власна активність дитини, а також психологічні механізми саморозвитку особистості, які є підґрунтям формування й реалізації індивідуального таланту.

Розбудова державності в Україні зумовлює нагальну потребу суспільства у нестандартних, творчих, обдарованих особистостях, здатних розширити межі сучасного розуміння світу й вийти у світ майбутнього. Отже, проблема створення умов, що забезпечують виявлення та розвиток особистості обдарованих дітей, реалізацію їх потенціальних можливостей, як одне з пріоритетних завдань сучасного суспільства, набуває в останні роки особливої **актуальності**. Наукові пошуки у сфері проблематики обдарованості є основою функціонування створеного у Києві Інституту обдарованої дитини АПН України, знаходяться у зоні підвищеної уваги науковців кафедри психології та педагогіки Житомирського державного університету (зокрема, О.Л.Музики, О.Є.Антонової та ін.). Значущість проблеми підсилюється внесенням обдарованих дітей за рішенням ВООЗ до «групи ризику», новизною дослідження феномену обдарованості у психології, що виявляється у невеликій кількості наявного науково-обробленого матеріалу, а також досягненнями світової практики з обдарованими дітьми, які підкреслюють, що за відсутності валідних методів ідентифікації обдарованості ця робота може спричинити негативні наслідки. Усе наведене послужило підставою для вибору теми курсової роботи – «Проблема розвитку особистості в обдарованої дитини».

Об’єкт дослідження: особистісні особливості обдарованої дитини.

Предмет дослідження: основи психодіагностики обдарованості та критерії розвитку особистості обдарованої дитини.

Гіпотезою дослідження є припущення, що психологічні передумови для досягнень у різноманітних видах діяльності має більшість дітей, тоді як реальні надзвичайні результати демонструє значно менша їх кількість.

Мета курсової роботи: на основі теоретичного аналізу наукових праць з психології обдарованості та результатів психологічного експерименту розробити заходи, які мають бути покладені в основу програми з розвитку особистості обдарованої дитини.

Відповідно до мети і гіпотези дослідження ставляться такі основні **завдання**:

1. З'ясувати поняття «обдарована дитина».
2. Дослідити види обдарованості.
3. Розглянути особливості особистості обдарованих дітей.
4. Провести експериментальне дослідження, спрямоване на виявлення обдарованих (здібних) дітей серед учнів першого класу.
5. На основі аналізу отриманих результатів розробити заходи, які мають бути покладені в основу програми з розвитку особистості в обдарованої дитини.

Методи дослідження визначаються метою роботи, характером досліджуваної проблеми та особливостями її джерельної бази. Для розв'язання дослідницьких завдань використано:

- теоретичні методи: аналіз і синтез, класифікація, узагальнення;
- емпіричні методи: бесіда; спостереження; тестування за допомогою тесту-опитувальника для батьків «Не прогав вундеркінда!» та анкети для учителя щодо визначення здібностей учнів за методикою Хаана і Кафа;
- методи статистично-аналітичної обробки даних.

Організація та експериментальна база дослідження: діагностика обдарованості в учнів першого класу проводилася на базі Новоград-Волинської загальноосвітньої школи I–III ст. № 3 протягом навчального 2007-2008 року. Вибірка дослідження склала 17 учнів 1-А класу.

Структура роботи обумовлена логікою дослідження, його завданнями і складається з вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел з 19 найменувань, трьох додатків. Загальний обсяг роботи становить 32 сторінки друкованого на принтері тексту, у тому числі основна частина займає 25 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ

1.1. Феномен обдарованості: сутність поняття та види

Обдарованість – це системна якість психіки, що розвивається протягом усього життя та визначає можливість досягнення людиною найвищих, незвичайних результатів у одному чи кількох видах діяльності, порівняно з іншими людьми [17; с. 15]. За М.Д.Ярмаченком, обдарованість – сукупність психічних властивостей, що зумовлюють особливо успішне виконання тієї чи іншої діяльності (художньої, музичної тощо) [15; с. 70]. Звідси – обдарованою є дитина, яка виділяється яскравими, очевидними, іноді видатними досягненнями (чи має внутрішні передумови для таких досягнень) у тій чи іншій діяльності. Але думки на цю проблему в наукових колах не збігаються: одна група науковців вважає, що «усі діти є обдарованими», інша – що «обдаровані діти є надзвичайно рідким явищем». Прибічники першої (Я.А.Коменський та ін.) відстоюють думку, що до рівня обдарованості можна розвинути практично будь-яку здорову дитину за умови створення сприятливих умов. Для решти (Ю.Гільмух, М.П.Туров) обдарованість – унікальне явище, а відтак основна увага має спрямовуватися на пошук обдарованих дітей.

Розрізняють різні види обдарованості, систематизація яких визначається критерієм, що покладений в основу класифікації. Зокрема, американські психологи Ілонійського університету під керівництвом М.Карне серед критеріїв видів обдарованості називають такі:

1. Вид діяльності та сфери психіки, що забезпечують її.
2. Ступінь сформованості.
3. Форма проявів.
4. Широчінь проявів у різноманітних видах діяльності.
5. Особливості вікового розвитку [6; с. 2].

За першим критерієм відокремлення видів обдарованості здійснюється у межах основних видів діяльності з врахуванням різних сфер психіки та відповідно міри участі у них певних рівнів психічної організації. Як відомо, до основної діяльності належать практична, теоретична (у дитячому віці – пізнавальна), художньо-естетична, комунікативна та духовно-ціннісна.

Психіка людини має інтелектуальну, емоційну та мотиваційно-вольову сфери, у межах яких можуть бути виділені такі рівні психічної організації:

- а) у межах інтелектуальної сфери психіки – сенсомоторний, просторово-візуальний та понятійно-логічний рівні;
- б) у межах емоційної сфери – рівні емоційного реагування та емоційного переживання;
- в) у межах мотиваційно-вольової сфери – рівні: спонукання, постановки цілей та смислоутворюючий.

Відповідно можуть бути названі такі види обдарованості:

- у практичній діяльності – обдарованість у ремеслах, а також спортивну й організаційну;
- у пізнавальній діяльності – інтелектуальна обдарованість різноманітних видів залежно від предметного змісту діяльності (обдарованість у галузі природничих і гуманітарних наук, інтелектуальних ігор тощо);
- у художньо-естетичній діяльності: хореографічна, сценічна, літературно-поетична, образотворча та музична обдарованість;
- у комунікативній діяльності – лідерська обдарованість;
- у духовно-ціннісній діяльності – обдарованість, яка виявляється у створенні нових духовних цінностей та служінні людям.

Будь-який вид обдарованості передбачає одночасне включення всіх рівнів психічної організації з переважанням того рівня, що є найбільш значущим для даного виду діяльності. Наприклад, музична обдарованість за-

безпечується усіма рівнями психічної організації, при цьому: коли на перший план виступають сенсомоторні якості – говорять про віртуоза, коли на першому плані з'являються емоційно-експресивні якості – про унікальну музикальність, виразність тощо.

Слід підкреслити, що класифікація видів обдарованості за першим критерієм є найбільш важливою у розумінні якісної своєрідності природи обдарованості. Даний критерій можна розглядати як початковий, тоді як інші визначають особливі, за даного моменту буття характерні для людини форми. Це означає, що обдарованість виступає як інтегральний прояв різних здібностей у конкретній діяльності. Обдарованість може відбутися лише у тому випадку, коли резерви різноманітних здібностей людини дозволять компенсувати відсутні або недостатньо-виражені компоненти, що необхідні для успішної реалізації тієї чи іншої діяльності. Яскрава обдарованість, або талант, свідчить про наявність високих здібностей за усіма компонентами, яких вимагає реалізація певного виду діяльності.

Групою російських психологів під керівництвом Л.Венгера було доведено можливість виявлення у дитини дошкільного та молодшого шкільного віку спеціальної обдарованості, ознаками якої є особливі здібності до певного виду діяльності. Вони запропонували таку класифікацію обдарованості за видами діяльності [15; с. 70]:

- математичні здібності – виявляються у здатності до сприймання, осмислення та зберігання математичної інформації, у математичній спрямованості розуму (інтерес до чисел і дій з ними, прагнення до математичного пошуку);

- конструктивно-технічні здібності – передбачають технічне мислення, яскраву просторову уяву, зацікавленість приладами і конструкціями, прагнення їх удосконалювати і створювати нові;

- загальні художні здібності – здатність до різних видів художньо-творчої діяльності, художнє бачення світу, оригінальність сприймання, підвищений інтерес до художньої діяльності, естетична позиція;

- музичні здібності – музично-ритмічне чуття, музична пам'ять, здатність сприймати музику як форму вираження змісту;

- літературні здібності – образність і виразність мовлення, інтерес до художнього вираження думки, емоційність, творча уява, здатність до мовного вираження душевного стану людини;

- здібності до зображувальної діяльності, що складаються зі здатності правильно оцінити форми, пропорції, положення предметів у просторі, світлотіньової чутливості, здатності відчувати й передавати виразальну функцію кольору, розвинутої образної уяви і пам'яті.

За другим критерієм можна диференціювати актуальну та потенційну обдарованість. Актуальна обдарованість – це психологічна характеристика дитини, яка має такі (вже досягнуті) показники психічного розвитку, що проявляються більш високим рівнем виконання діяльності у конкретній предметній галузі порівняно з віковою та соціальною нормами. Тут береться до уваги не тільки навчальна, а й усі інші види діяльності. Особливу категорію обдарованих дітей складають талановиті діти. Талановитою вважають дитину, коли її досягнення сягають за межі вікових вимог, відповідаючи найвищому рівню професійної майстерності у певному виді діяльності.

Потенційна обдарованість – це психологічна характеристика дитини, яка лише має окремі психічні можливості (потенціал) для високих досягнень у тій чи іншій діяльності, але не здатна їх реалізувати через такі несприятливі обставини, як негаразди у сім'ї, недостатня мотивація, низька саморегуляція, відсутність належного освітнього середовища і т. ін. А тому виявлення потенційної обдарованості вимагає високої прогностичності використовуваних діагностичних методів.

За критерієм «форма проявів» можна говорити про очевидну та приховану обдарованість. Очевидна обдарованість достатньо яскраво й чітко заявляє про себе під час діяльності дитини (виникає нібито «сама по собі»), в тому числі й у несприятливих обставинах. Досягнення дитини до такої міри очевидні, що її обдарованість не викликає сумніву. За таких підстав неважко адекватно оцінити «зону найближчого розвитку» та правильно спрогнозувати програму подальшої роботи з такою «перспективною» дитиною.

Однак трапляються випадки, коли обдарованість жодним чином не виявляє себе «сама по собі», а виявляється у нетиповій, замаскованій формі. А отже, оточуючі, як правило, її не помічають, що часто призводить до помилкових висновків про відсутність обдарованості у дитини на той час, коли така є, вважаючи цю дитину «неперспективною» та позбавляючи її необхідної допомоги й підтримки. Хоча можна навести безліч прикладів, коли саме такі «неперспективні» досягали у житті найвищих результатів, достатньо звернутися, наприклад, до історії. Так, бездарними вважали в школі німецького математика Фрідріха Гауса, англійських письменників Джонатана Свіфта та Вальтера Скотта, дослідника Карла Ліннея, говорили про слабкі здібності англійського фізика і механіка Ісаака Ньютона, українського письменника Миколи Гоголя, німецько-американського фізика Альберта Ейнштейна.

Причини феномену прихованої обдарованості криються у специфіці культурного середовища, у якому формується особистість дитини, у особливостях її взаємодії з оточенням, у помилках виховання та розвитку такої дитини з боку дорослих. Приховані форми обдарованості – це складні за своєю природою психічні явища. А тому зрозуміти особистісні особливості дитини з прихованою формою обдарованості доволі важко. Проте саме своєрідні риси особистості обдарованої дитини надають право припустити наявність у такої дитини підвищених можливостей.

За критерієм «широта проявів у різних видах діяльності» можна виділити загальну та спеціальну обдарованість. Загальна обдарованість виявляється у будь-яких видах діяльності та є основою їх продуктивності. Вона є наслідком інтеграції розумових здібностей, мотивації, системи цінностей, а також сукупності емоційних, вольових й інших особливостей особистості. Найважливіші аспекти загальної обдарованості – розумова активність та її саморегуляція.

Спеціальна обдарованість виявляється під час здійснення таких видів діяльності, як мистецтво, математика, спорт тощо. Так, в основі обдарованості до мистецтва лежить особливе, причетне ставлення людини до явищ життя та її прагнення втілити її цінності у виразні художні образи. Спеціальні здібності до музики, живопису й інших видів мистецтва формуються під впливом яскраво вираженої своєрідності сенсорної сфери, уяви, емоційних переживань тощо.

За критерієм «особливості вікового розвитку» розрізняють ранню та пізню обдарованість. Вирішальними показниками тут є темп психічного розвитку дитини, а також ті вікові етапи, у які зазвичай проявляється обдарованість. Прикладом ранньої обдарованості є діти-вундеркінди. Вундеркінд (або «чудо-дитина») – це дитина, як правило, дошкільного чи молодшого шкільного віку, що відрізняється від однолітків надзвичайними, блискучими успіхами в будь-якому окремому виді діяльності – математиці, поезії, музиці, малюванні, танцях тощо. Особливе місце серед таких дітей посідають інтелектуальні вундеркінди. Це – не по роках розвинуті діти, чиї можливості визначаються надвисоким, випереджувальним темпом розвитку розумових здібностей. Для них є характерним дуже раннє, у 2-3 роки, опанування читання, писання та лічби, оволодіння програмою трирічного навчання за один рік (як правило, до кінця першого класу), обрання складної діяльності за власним бажанням (наприклад, п'ятирічний хлопчик складає свою історичну енциклопедію із власноруч зробленими ілюстраці-

ями). Таких дітей відрізняє незвичайний розвиток окремих пізнавальних здібностей (блискуча пам'ять, незвична сила абстрактного мислення та ін.).

Таким чином, обдарованість є багатомірним за своєю природою явищем, а тому будь-який окремий випадок дитячої обдарованості повинен оцінюватись з точки зору усіх наведених критеріїв класифікації її видів. Слід також зазначити, що ідентифікація обдарованих дітей – це тривалий процес, заснований на використанні багаторівневого комплексу методів аналізу поведінки дитини.

1.2. Особливості особистості обдарованої дитини

Виділяють низку особливостей особистості обдарованої дитини, за якими її можна відрізнити від просто дуже здібної та добре навченої дитини, певний обсяг знань, вмінь та навичок якої перевищує встановлений середній рівень. Так, обдаровані діти:

- мають добру пам'ять, добре розвинуте абстрактне мислення;
- як правило, дуже активні й завжди чимось зайняті;
- ставлять підвищені вимоги до себе, боляче сприймають суспільну несправедливість, у них гостро розвинуте почуття несправедливості;
- наполегливі в досягненні результатів у галузі, яка їх цікавить;
- завдяки численним умінням здатні займатися самостійною діяльністю; хочуть навчатися і досягають у навчанні успіхів; із задоволенням виконують складні завдання;
- уміють фантазувати, критично оцінювати навколишній світ, прагнуть зрозуміти суть речей та явищ;
- виявляють інтерес до читання, мають великий словниковий запас;
- уміють швидко знайти важливі джерела інформації;
- вони часто нетерплячі та поривчасті: їм бракує емоційного балансу.

Серед обдарованих школярів зустрічаються учні з нелегким характером: вперті, схильні до бурхливих афектів через підвищену реактивність, неконформні. У якій галузі діяльності не виявлялася б їхня обдарованість, вони орієнтуються не на загальну думку, а на особисто добуті знання. Хоча ця властивість їй допомагає їм у діяльності, саме вона робить їх незручними для оточення.

Н.С.Лейтес виділяв три категорії обдарованих дітей шкільного віку:

1. Учні з ранньою розумовою реалізацією – учні, у яких за звичайного рівня інтелекту спостерігається особливий інтерес до якогось окремого навчального предмета. Такі учні захоплюються математикою, фізикою, біологією чи мовою, літературою, історією, значно випереджаючи однолітків легкістю засвоєння специфіки матеріалу. При цьому вони не тільки не виявляють інтересу до інших галузей знань, але й ігнорують «непотрібні» з їх погляду шкільні предмети, вступаючи внаслідок цього у конфліктні відносини з викладачами цих предметів;

2. Учні з прискореним розумовим розвитком – це учні, які за однакових умов різко виділяються високим рівнем інтелекту. Особливо такі помітні у молодших класах. Прискорений розвиток інтелекту завжди пов'язаний з великою розумовою активністю та пізнавальною потребою;

3. Учні з окремими ознаками нестандартних здібностей не мають розумових особливостей, не випереджають однолітків у загальному розвитку інтелекту та не виявляють яскравих успіхів з того чи іншого навчального предмета, але вирізняються особливими якостями окремих психологічних процесів (надзвичайна пам'ять на які-небудь об'єкти, багатство уяви або здатність до спостереження) [10; с. 20].

У галузі навчальних досягнень розрізняють ще такі особистісні особливості обдарованих дітей:

1. Обдарована дитина прагне пізнавати нові ситуації; вони її не тільки не відлякують, а навпаки, викликають у неї радісні відчуття. Навіть як-

що у новій ситуації виникають труднощі, обдарована дитина не втрачає до неї інтерес. Здібний учень, який має високу мотивацію досягнень, будь-яку незнайому ситуацію сприймає як погрозу своїй самооцінці, своєму високому статусу.

2. Обдарована дитина отримує задоволення від самого процесу пізнання, тоді як просто здібного учня найбільше хвилює результат такого процесу.

3. Обдарована дитина досить легко визнає відсутність в неї знань з певної галузі; вона каже прямо, чого вона не знає. Для здібної дитини із зовнішньою мотивацією – це завжди стресова ситуація, так звана ситуація невдачі. Звідси й їхнє неоднакове ставлення до оцінок: обдарований учень надає перевагу змісту діяльності, для здібного ж важливий результат та його оцінка.

4. Стійка висока самооцінка, з одного боку, – відмітна риса особистості обдарованої дитини. З іншого боку, її актуальна самооцінка може змінюватися. Саме ця суперечливість самооцінки й є умовою поступового розвитку особистості обдарованої дитини та її здібностей.

РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ОБДАРОВАНОСТІ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

2.1. Опис використаних методик та організація дослідження

З метою розробки програм розвитку особистості обдарованої дитини на базі середніх шкіл періодично проводять процедури виявлення обдарованих дітей та підлітків, для чого існують численні тести, системи яких розроблені в усіх розвинених країнах світу та адаптовані для міст і сіл. В Україні широко використовуються тести Г.Айзенка, Д.Векслера, Л.Занкова, Н.Левітова, А.Нечаєва та ін. Проте ефективна ідентифікація обдарованості за допомогою одноразової процедури тестування неможлива, оскільки виявлення обдарованих дітей – це, як правило, тривалий процес, пов'язаний з аналізом розвитку конкретної дитини. Отже, для практиків придатніші критерії, які можна визначити шляхом безпосереднього спостереження за дитиною. Такі параметри були розроблені наприкінці XIX ст. російським педагогом Г.Рукавишниковим.

Загалом, враховуючи специфіку обдарованості у дитячому віці, найбільш адекватною формою ідентифікації ознак обдарованості у тієї чи іншої дитини слід визнати психолого-педагогічний моніторинг, який передбачає: по-перше, аналіз поведінки дитини у тих сферах діяльності, які максимально відповідають її схильностям та інтересам; по-друге, експертну оцінку продуктів діяльності дітей (малюнків, віршів, технічних моделей розв'язання математичних задач тощо) із залученням певних спеціалістів (математиків, художників, філологів та ін.); по-третє, тривалість діагностичного процесу.

У своїх експериментальних дослідженнях ми проводили діагностику обдарованості у першокласників шляхом опитування їх безпосередніх вихователів – батьків та вчителя. Досліджувалися учні першого класу. Вибірка дослідження склала 17 учнів Новоград-Волинської загально-освітньої школи I-III ступенів № 3. Дослідження проводилося упродовж навчального

2007-2008 року за допомогою тесту для батьків «Не прогав вундеркінда!» та методики американських вчених Хаана і Кафа для педагога, що навчає досліджуваних учнів.

Опитування батьків проводилося одноразово, 15 травня 2008р., під час батьківських зборів у спокійній, діловій обстановці, адже, передусім, батьки повинні виявляти приховані здібності та задатки своїх дітей. Для виявлення серед групи першокласників учнів з певними здібностями застосовувався тест-опитувальник «Не прогав вундеркінда!». Кожного з батьків було забезпечено спеціальними бланками, що містили 19 запитань, у яких вони позначали хрестиком клітинку, яка відповідала обраній відповіді з двох можливих варіантів: якщо дане ствердження вони вважали правильним для своєї дитини, то ставили хрестик у клітинці під позначкою «так», якщо – неправильним, ставили хрестик у клітинці під позначкою «ні». Відповіді оцінювалися за ключем, який разом зі зразком бланку наведено у додатку А.

Для визначення спеціальних здібностей учнів проводилося опитування вчителя 1-А класу за методикою американських вчених Хаана і Кафа, в основу якої покладено метод спостереження. Дана методика має вигляд анкети з переліком восьми видів здібностей, зокрема: I – інтелектуальні, II – художні здібності, III – музичний талант, IV – здібності до занять науковою працею, V – літературна обдарованість, VI – артистичний талант, VII – технічні здібності, VIII – здібності до спорту. Кожний вид здібності містить ствердження-характеристики, які його визначають. На спеціальному бланку зі списком учнів свого класу вчитель повинен був позначити види здібностей, які характерні для того чи іншого учня. (Текст анкети наведено у додатку Б). Опитування вчителя 1-А класу проводилося у два етапи: 10 жовтня 2007 року – перший етап, 16 травня 2008 року – другий етап.

2.2. Хід експерименту та аналіз даних, отриманих в результаті діагностики обдарованості у молодших школярів

Виявлення здібностей в учнів першого класу за тестом-опитувальником для батьків «Не прогав вундеркінда!»

Тест «Не прогав вундеркінда!» застосовувався для опитування батьків учнів 1-А класу з метою виявлення ознак обдарованості (або певних здібностей) у їхніх дітей (див. таблицю 2.1).

Таблиця 2.1.

Показники обдарованості молодших школярів

Імена досліджених дітей	Понад 13 (є підстави для припущення об- дарованості)	Від 10 до 13 (виявлені окремі здібності)	До 10 (відсутність ознаки)
1. Андрійко О.	—	—	2
2. Василько В.	—	10	—
3. Ганнуся Г.	32	—	—
4. Діана Б.	—	11	—
5. Денис У.	—	—	1
6. Женья М.	—	—	1
7. Миколка П.	—	—	6
8. Михайлик П.	—	—	1
9. Настя Н.	—	—	1
10. Ніна П.	—	11	—
11. Наталка Р.	34	—	—
12. Олег П.	—	12	—
13. Оленка В.	—	—	1
14. Петрик К.	—	13	—
15. Сашко К.	33	—	—
16. Сергійко А.	32	—	—
17. Толя К.	—	11	—
Разом:	4 учнів	6 учнів	7 учнів

За отриманими показниками можна зробити висновок, що є підстави зробити припущення про актуальну обдарованість 4-х учнів 1-А класу, про наявність здібностей, як передумови для становлення обдарованості у певній галузі діяльності, у 6-х дітей та про відсутність ознак очевидної обдарованості у 7-ми учнів.

Дослідження першокласників за методикою Хаана і Кафа

Методика американських психологів Хаана і Кафа застосовувалася для визначення видів діяльності, до яких лежить інтерес досліджених першокласників, тобто видів їх актуальних здібностей (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2.

Види актуальних здібностей учнів 1-А класу

Імена досліджених дітей	Здібності, виявлені на першому етапі дослідження 10.10.2007р.	Здібності, виявлені на другому етапі дослідження 16.05.2008р.
1. Андрійко О.	–	VI – артистичний талант
2. Василько В.	VIII – здібності до спорту	VII – технічні здібності, VIII – здібності до спорту
3. Ганнуса Г.	I – інтелектуальні здібності, III – музичний талант, V – літературна обдарованість	I – інтелектуальні здібності, III – музичний талант, V – літературна обдарованість
4. Діана Б.	VI – артистичний талант, VIII – здібності до спорту	VI – артистичний талант, VIII – здібності до спорту
5. Денис У.	–	–
6. Женя М.	–	–
7. Миколка П.	–	–
8. Михайлик П.	–	–
9. Настя Н.	–	II – художні здібності
10. Ніна П.	II – художні здібності, VI – артистичний талант	II – художні здібності, VI – артистичний талант
11. Наталка Р.	I – інтелектуальні здібності, III – музичний талант, V – літературна обдарованість	I – інтелектуальні здібності, III – музичний талант, V – літературна обдарованість
12. Олег П.	I – інтелектуальні здібності, V – літературна обдарованість	I – інтелектуальні здібності, V – літературна обдарованість
13. Оленка В.	–	VI – артистичний талант; II – художні здібності
14. Петрик К.	I – інтелектуальні здібності, II – художні здібності	I – інтелектуальні здібності, II – художні здібності
15. Сашко К.	III – музичний талант, VII – технічні здібності	III – музичний талант, VII – технічні здібності
16. Сергійко А.	I – інтелектуальні здібності, IV – здібності до занять науковою працею	I – інтелектуальні здібності, IV – здібності до занять науковою працею, V – літературна обдарованість
17. Толя К.	I – інтелектуальні здібності, V – літературна обдарованість	I – інтелектуальні здібності, V – літературна обдарованість

Як свідчать показники таблиці 2.2, четверо учнів за перший навчальний рік не виявили жодних здібностей, решта – показали той чи інший результат. На першому етапі діагностики виявлено 10 учнів з різноманітними здібностями (58,8%), взагалі без здібностей (41,2%). Після проведення другого етапу картина дещо помінялася: різноманітні здібності мали вже 15 учнів першого класу (88,2%), не мали – 11,8%.

Особливу увагу хотілося б загострити на випадках, коли на першому етапі дослідження не виявлено будь-яких здібностей у дитини, а такі виявлено на другому його етапі. Причиною наведених обставин може бути відсутність необхідних умов для розвитку особистості дитини. Так, у Андрійка О. та Оленки В. на другому етапі дослідження діагностовано артистичний талант, у Оленки В. та Насті Н. – художні здібності (малюнки цих та інших дітей групи містить додаток В). Як бачимо, це здібності, для прояву яких потрібні спеціальні умови. Наприклад, для виявлення артистичного таланту потрібний певний колектив та вміння читати вголос і за ролями, художніх здібностей – якнайменше, спеціальне обладнання: папір, кольорові олівці, фарби тощо.

Як правило, при проведенні діагностичної роботи з виявлення обдарованих дітей диференціюють:

- 1) актуальний рівень розвитку обдарованості, який досягнуто на даному віковому етапі;
- 2) особливості конкретних проявів обдарованості, пов'язані зі спробами її реалізації у різноманітних видах діяльності;
- 3) потенційні можливості дитини до розвитку.

Загалом робота з виявлення обдарованих дітей – це дуже важка праця, що потребує значних зусиль професіоналів, адже таїть в собі небезпеку помилок у діагностичних висновках, а це згодом позначається на особистісному розвитку дитини. Недарма кажуть: «Вміння знаходити обдарованих та здібних дітей – талант, вміння їх вирощувати – мистецтво».

РОЗДІЛ 3. ЗАВДАННЯ ПРОГРАМИ З РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ

Результати проведеної діагностики обдарованості в учнів першого класу показали, що відсутність сприятливих умов для розвитку здібностей у дитини може здійснити негативний вплив не тільки на рівень досягнень та формування її особистості, але й відобразитися на подальшій долі такої дитини. Проте саме на обдарованих дітей держава покладає надію у розв’язанні актуальних проблем сучасної цивілізації. А тому найважливіше завдання навчання обдарованих дітей – підтримати й розвинути індивідуальність дитини, не загубити й не загальмувати зростання його здібностей. Усе вищенаведене і стало метою розробки основних завдань та напрямків програми з розвитку особистості обдарованої дитини.

Як правило, основною метою навчання і виховання обдарованих дітей є розвиток їх особистості. При цьому важливо мати на увазі, що системо-утворюючим компонентом обдарованості виступає особлива, внутрішня мотивація, створення умов для розвитку якої повинно складати центральне завдання особистісного розвитку. Пріоритетними цілями програми мають виступати наступні:

- розвиток духовно-моральних основ особистості обдарованої дитини, найвищих духовних цінностей, адже важливим є не обдарування як таке, а те, яке саме застосування воно матиме;
- створення умов для розвитку творчої особистості;
- розвиток індивідуальності обдарованої дитини (виявлення й розкриття самотності та індивідуальної своєрідності її можливостей);
- забезпечення широкої загальноосвітньої підготовки високого рівня, що зумовлює розвиток цілісного світогляду й високого рівня компетентності у різноманітних галузях знань відповідно до індивідуальних потреб і схильностей учнів.

Програма повинна спиратися на чотири основні підходи, тільки за таких умов вона буде ефективною:

1. Прискорення. Цей підхід дозволяє врахувати потреби та можливості дітей, що відрізняються прискореним темпом розвитку. Проте він має застосовуватися із граничною обережністю й лише у тих випадках, коли через особливості індивідуального розвитку обдарованої дитини застосування інших форм організації навчальної діяльності не є можливим. Позитивним прикладом такого навчання у нашій країні можуть бути літні й зимові табори, творчі майстерні, майстер-класи, які передбачають інтенсивне навчання за диференційованими програмами для обдарованих дітей з різноманітними видами обдарованості.

2. Заглиблення. Даний підхід ефективний для дітей, що виявляють особливу зацікавленість тією чи іншою галуззю знань або сферою діяльності. При цьому передбачається більш детальне й глибоке вивчення ними тем, дисциплін або галузей знання. Прикладом застосування цього підходу є математичні та фізичні школи, а також школи з поглибленим вивченням іноземних мов, де навчання ведеться за поглибленими програмами з відповідних предметів. Слід підкреслити, що практика навчання обдарованих дітей у таких школах і класах дозволяє відмітити низку позитивних результатів: високий рівень компетентності у відповідній предметній галузі знань, сприятливі умови для інтелектуального розвитку учнів та ін.

3. Збагачення. Цей підхід зорієнтований на якісно інший зміст навчання з виходом за межі традиційної тематики за рахунок встановлення зв'язків з іншими темами, проблемами або дисциплінами. Заняття плануються таким чином, щоб у дітей залишалося достатньо часу для вільних, нерегламентованих занятьлюбимою діяльністю, що відповідає виду їхньої обдарованості. Крім того, збагачена програма передбачає навчання різноманітних прийомів розумової діяльності, сприяє формуванню таких якос-

тей, як ініціатива, самоконтроль, критичність. Таке навчання здійснюється, як правило, завдяки зануренню учнів у дослідницькі проекти тощо.

4. Проблематизація. Цей підхід передбачає стимулювання особистісного зростання учнів. Специфіка навчання у даному випадку полягає у використанні оригінальних пояснень проблеми, перегляді наявних відомостей, пошуку нового сенсу й альтернативних інтерпретацій, що сприяє формуванню в учнів особистісного підходу до опанування різноманітних галузей знань, а також рефлексивного плану свідомості.

При роботі з обдарованими дітьми можуть використовуватися індивідуальні, фронтальні та групові форми навчання. Зокрема, фронтальні форми навчання передбачають заняття-дискусії, рольові ігри; групові заняття – парні, постійні групи з переміною функцій їх учасників, груповий поділ класу з однаковим завданням, з різним завданням, із загальним звітом кожної групи перед всім класом.

Щоб забезпечити поступальний хід розвитку, програма має передбачати оптимальний та плановий перехід дитини з одного рівня на іншій. Це вимагає спільних зусиль адміністрації, учителів і батьків.

Невід’ємна частина програми розвитку особистості обдарованої дитини – система її оцінки. Важливо визначити, якою мірою дитина досягає поставленої мети. Це дозволяє коригувати програму, виявляючи слабкі місця та визначаючи, наскільки вона задовольняє потреби дитини. Тому повинна мати місце добре організована, ефективна й постійно-діюча система виявлення обдарованості, у якій, нарівні з учителями, повинні брати участь і батьки.

Керувати програмою з особистісного розвитку обдарованих дітей повинна людина, що має спеціальну підготовку та відповідний досвід практичної роботи у системі освіти.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У даній курсовій роботі розглядувалася проблема розвитку особистості в обдарованій дитини, яка знайшла своє відображення у темі роботи. Дослідження названої проблеми проводилося у три етапи. Перший етап – теоретичний – передбачав здійснення аналізу наукових праць зарубіжних та вітчизняних дослідників у сфері психології обдарованості. На другому етапі – експериментальному – проводилася діагностика обдарованості у молодших школярів. Вибірку дослідження склали 17 учнів 1-А класу Новоград-Волинської загальноосвітньої школи I-III ст. Третій етап містив розробку заходів, на виконання яких має спрямовуватися програма з розвитку особистості обдарованої дитини.

В результаті проведеного дослідження підтвердилася гіпотеза про те, що психологічні передумови для досягнень у різноманітних видах діяльності має більшість дітей, тоді як реальні надзвичайні результати демонструє значно менша їх кількість. Отже, для того, щоб потенційні здібності обдарованих дітей знайшли свій прояв, повинні бути створені сприятливі умови у навчальній діяльності, спрямовані на особистісне зростання таких учнів.

1. На основі теоретичного аналізу наукових праць зарубіжних та вітчизняних дослідників з проблеми обдарованості дитини було зроблено висновки, що обдарованість – це сукупність індивідуальних психологічних ресурсів особистості, які мають спадкову природу та виступають як інтегральний прояв різних здібностей у конкретній діяльності. Визначають актуальну (очевидну) та потенційну (приховану), загальну та спеціальну, ранню та пізню обдарованість.

Обдаровані діти є носіями таланту. Вивчивши особливості особистості обдарованої дитини, можна побудувати її психологічний облік, включивши до його структури: надзвичайно розвинене сприйняття; дуже розви-

нену мотивацію до пізнання навколишнього світу; велику зосередженість уваги; швидке та міцне запам'ятовування; інтенсивний мовний розвиток; наявність великих можливостей до навчання; швидке оволодіння інтелектуальним процесом формування понять та узагальнень; продуктивне й творче мислення; схильність до творчої праці.

2. Для визначення напрямів роботи з розвитку особистості обдарованої дитини до курсової роботи включено дослідницько-експериментальну частину, мета якої полягала у виявленні ознак обдарованості в учнів 1-А класу Новоград-Волинської загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. Дослідження, в основу якого було покладено методи спостереження, проводилося упродовж навчального 2007-2008 року за допомогою тесту для батьків учнів з вибірки «Не прогав вундеркінда!» та методики вчених Хаана і Кафа. Опиитування вчителя 1-А класу за методикою Хаана і Кафа здійснювалося у два прийоми: 10.10.07р. – перший, 16.05.08р. – другий.

Це дослідження показало, що сприятливі умови (турбота батьків, спеціальні програми і засоби навчання, гуманне ставлення до дитини тощо) повинні створюватись не лише для можливості виявлення прихованих форм обдарованості у ранньому віці, але й для подальшого розвитку наявних видів здібностей у дитини. Схематично розвиток особистості у разі створення сприятливих навчально-виховних умов можна зобразити у вигляді формули: здібності → обдарованість → талант.

3. На третьому етапі роботи, що знайшов своє відображення у третьому розділі роботи, нами були розроблені заходи, які можна покласти в основу програми розвитку обдарованої особистості. Як відомо, мета навчання учнів початкових класів полягає у забезпеченні умов для інтелектуального, соціального, морального та фізичного розвитку учнів, виховання громадянина-патріота, забезпечення базової освіти, підготовки для успішного навчання в школі ІІ-ІІІ ступенів.

У досконаленню навчально-виховного процесу, роботи з обдарованими дітьми, озброєнню їх практичним розумінням основ наук допомагає уведення до навчальної програми олімпіад з базових дисциплін, кмітливості, творчого мислення; інтелектуальних ігор, конкурсів знавців математики тощо. Елементи змагань, що містяться в іграх, сприяють розвитку здібностей творчого мислення, залучають учнів до активного життя. Розв'язуючи ребуси, кросворди, учні поступово починають складати власні головоломки, що сприяє розвитку пам'яті, уваги, кмітливості. Отже, для розвитку особистості в обдарованій дитини слід:

- підхоплювати думки учнів, підкреслюючи їх оригінальність, важливість; стимулювати і підтримувати ініціативу учнів, самостійність;
- створювати проблемні ситуації, що вимагають альтернативи, прогнозування, уяви;
- розвивати критичне сприйняття дійсності;
- вчити доводити починання до логічного завершення;
- надавати можливість виконувати більше навчальних завдань з обов'язковим підвищенням їх складності, створювати розвиваючі ситуації;
- використовувати творчу діяльність учнів при проведенні різних видів масових заходів, відкритих уроків, свят;
- пам'ятати, що «своєчасно знайти, виховати й розвинути задатки і здібності у своїх вихованців, своєчасно розпізнати в кожному його покликання – це завдання стає тепер найголовнішим у системі навчально-виховного процесу» (В.О.Сухомлинський).

Для роботи з обдарованими дітьми мають підбиратися чуйні, доброзичливі, уважні, з почуттям гумору та позитивним самосприйняттям вчителі, оскільки невпевнені в собі, емоційно-нестійкі педагоги можуть завдати їм шкоди, адже обдаровані діти – не просто носії таланту, а, передусім, люди. Наразі ставлення до обдарованих людей є однією із суттєвих характеристик цивілізованого суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апостолова Г.В. Робота з обдарованими дітьми // Обдарована дитина. – 2006. – № 1. – С. 12-17.
2. Гільбух Ю.З. Розумово обдарована дитина: Психологія, діагностика, педагогіка. – К.: РОВО «Укрвузполіграф», 1993. – 84 с.
3. Голуб Т. Виховуємо обдарованих дітей // Завуч. – 2004. – № 22. – С. 47–53.
4. Дементьєва І.П. Програма роботи з обдарованими дітьми: методичний матеріал // Обдарована дитина. – 2007. – № 6. – С. 7-13.
5. Заброцька С.Г. «Обдарованість» – риса тільки обдарованих? // Обдарована дитина. – 2007. – № 5. – С. 48-54.
6. Карне М. Многогранность одарённости: из книги «Одарённые дети» // Обдарована дитина. – 2004. – № 7. – С. 2-5.
7. Коробка Л.М. Деякі аспекти проявів обдарованості у дитячому віці // Обдарована дитина. – 2007. – № 7. – С. 56-59.
8. Кравець В. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва. – Тернопіль: 1996. – 436 с.
9. Кульчицька О.І. Почуття та емоції в розвитку обдарованості // Обдарована дитина. – 2007. – № 1. – С. 3-16.
10. Кульчицька О.І. Обдарованість: природа і суть // Обдарована дитина. – 2007. – № 1. – С. 17-24.
11. Музика О.Л. Як розвивати обдарованість і чи можна її втратити // Обдарована дитина. – 2006. – № 3. – С. 11-16.
12. Онацький В.М. Спостереження як метод діагностики обдарованості // Обдарована дитина. – 2006. – № 5. – С. 22-30.
13. Рупняк Д.Т. Талант, як алмаз, треба шліфувати // Обдарована дитина. – 2006. – № 10. – С. 29-35.

14. Теплов Б.М. Музична обдарованість: методичні рекомендації // Обдарована дитина. – 2004. – № 3. – С. 2-7.
15. Туров М.П. Обдаровані винахідники: хто вони? // Практична психологія та соціальна робота. – 2008. – № 10. – С. 68-72.
16. Філіпчук Н.О. Виховуємо нове покоління для розбудови України // Обдарована дитина. – 2006. – № 2. – С. 11-15.
17. Холодная М.А., Комаровская О.А. Психология одаренности: проблемы, структура, показатели. – К.: 1996. – 296 с.
18. Шандрук С. Діагностика загальної обдарованості // Рідна школа. – 1995. – № 4. – С. 61-62.
19. Янковчук М.М. Розвиток обдарованості: практичний досвід // Обдарована дитина. – 2007. – № 9. – С. 48-54.

Додаток А

Бланк для проведення тесту для батьків
«Не прогав вундеркінда!»

№/п	Ствердження	Результат		Оцінка за відповідь «Так»
		Так	Ні	
1.	Ваша дитина навчилася рано, до 6-річного віку, читати: – самостійно			7 балів
	– за допомогою когось			5 балів
2.	Читає багато книг, причому досить швидко			2 бали
3.	Сама або за допомогою когось зацікавилася словниками та енциклопедіями			2 бали
4.	Легко навчилася читати, але відчуває труднощі під час читання			1 бал
5.	Займається звичайно за зачиненими дверима, а друзів має старших за себе			2 бали
6.	Розмовляє зі старшими на рівних			2 бали
7.	Ставить багато різних каверзних запитань, інколи заганняючи дорослих у глухий кут			2 бали
8.	Має готові відповіді навіть на несподівані запитання			1 бал
9.	Іноді неуважна, але завжди вміє робити цікаві повідомлення (скажімо, після перегляду кінофільму, телепередачі чи спостереження за чим-небудь)			2 бали
10.	Із задоволенням вступає в бесіду про навколишній світ, дає власну оцінку суспільним явищам			1 бал
11.	Одноманітні справи (миття посуду, легкі навчальні вправи, які не потребують особливих зусиль) викликають нудьгу			1 бал
12.	Чутлива до несправедливості, навіть якщо це не стосується її особисто			2 бали
13.	Має багатий словниковий запас і вміло застосовує під час спілкування різні терміни			2 бали
14.	Любить складні ігри (шахи та ін.), які вимагають кмітливості			1 бал
15.	У ранньому віці цікавиться тим, що вивчають старшокласники			1 бал
16.	Любить різні заняття, причому хоче робити все самостійно			2 бали
17.	Її цікавить Всесвіт, вона цікавиться питаннями давньої історії			2 бали
18.	У школі навчається без особливих зусиль, швидко схоплює матеріал та має власну думку з багатьох питань			2 бали
19.	Має розвинуте почуття сприймання музики, образотворчого мистецтва, навколишнього світу і в усьому знаходить гармонію			2 бали

АНКЕТА
щодо визначення здібностей учнів
(за методикою американських вчених Хаана і Кафа)

I. Інтелектуальні здібності

1. Учень засвоює нові знання, швидко і легко все схоплює.
2. Має почуття здорового глузду і використовує знання в практичних повсякденних ситуаціях.
3. Добре міркує, не плутається в думках. Добре вловлює зв'язок між подіями, між причиною і наслідком.
4. Швидко запам'ятовує прочитане або почуте, не витрачає багато часу на повторення того, що потрібно запам'ятати.
5. Знає багато про такі події, про які його однолітки не знають, навіть не здогадуються.
6. Має великий запас слів, легко користується новими словами, вільно висловлюється.
7. Любить читати нові книги, які читають не однолітки, а діти, старші на рік чи два, дорослі.
8. Вирішує розумові задачі, що потребують розумових зусиль.
9. Задає дуже багато запитань.
10. Випереджає однолітків у навчанні на рік чи два.
11. Оригінально мислить і пропонує нестандартні відповіді, рішення.
12. Дуже спостережливий, добре сприймає інформацію, швидко реагує на все нове.

II. Художні здібності

1. У своїх малюнках зображує різноманітні типи предметів, ситуації, людей.
2. Серйозно ставиться до творів мистецтва, замислюється і стає дуже серйозним, коли чує нову музику, бачить гарну картину.
3. Оригінальний у виборі сюжету (робить незвичайні композиції з квітів, малюнків, марок тощо).
4. Завжди готовий використати будь-який матеріал для виготовлення іграшок, картин, малюнків тощо.
5. У вільний час багато малює, створює композиції, що мають художнє значення (наприклад, прикраси для дому).
6. Використовує малюнок або ліплення, щоб висловити свої почуття і настрій.
7. Цікавиться творами мистецтва. Може дати власну оцінку й намагаться відтворити те, що йому сподобалося.
8. Любить працювати з пластиліном і глиною, клеєм, щоб відтворювати речі в трьох вимірах.

Продовження додатку Б

III. Музичний талант

1. Добре відчуває ритм і мелодію. Прислуховується до них.
2. Добре співає.
3. У гру на інструменті, у пісню чи танець вкладає багато енергії та почуттів.
4. Любить музичні записи, прагне піти на концерт або туди, де можна послухати музику.
5. Любить співати разом з іншими, щоб виходило злагоджено й добре.
6. У співі або музиці виявляє власні почуття і стан.

IV. Здібності до занять науковою працею

1. Після занять любить читати науково-популярні книги та журнали.
2. Не впадає у відчай, коли його задуми та проекти не підтримують вчителі або батьки.
3. Намагається зрозуміти причини й сенс подій.
4. Проводить багато часу над створенням проектів, конструюванням.
5. Любить обговорювати наукові події, винаходи, часто задумується над цим.

V. Літературна обдарованість

1. Може вільно побудувати розповіді, починаючи від зав'язки сюжету й закінчуючи розв'язкою конфлікту.
2. Придумує щось нове й незвичайне, коли розповідає про що-небудь знайомим.
3. При розповіді виділяє головне, найхарактерніше.
4. Розповідаючи про щось, вміє дотримуватися одного сюжету, не втрачає головної думки.
5. Любить писати оповідання та вірші.
6. Своїх героїв в оповіданнях зображує майстерно, передає почуття, настрій, характер.
7. Вибирає для своїх оповідань ті слова, які добре передають емоції, почуття.

Закінчення додатку Б

VI. Артистичний талант

1. Легко входить у роль іншої людини, персонажа тощо.
2. Цікавиться акторською грою.
3. Виразно змінює тональність голосу, коли зображує героїв.
4. Розуміє та вміє передати конфлікти, ситуації, може розіграти будь-яку драматичну сцену.
5. Передає почуття через міміку, жести, рухи.
6. Прагне викликати емоційну реакцію в інших людей, коли про що-небудь із захопленням розповідає.
7. Дуже легко драматизує, передає почуття, емоційні переживання.

VII. Технічні здібності

1. Добре вміє майструвати, займатися різними ремеслами.
2. У світ його уподобань входить конструювання машин, приладів, моделей.
3. Може читати нескладні креслення механізмів, використовувати старі деталі для створення нових виробів, іграшок, приладів.
4. Визначає причини несправності приладів.
5. Любить робити креслення механізмів.
6. Читає журнали та статті про машини, механізми.

VIII. Здібності до спорту

1. Енергійний, потребує якомога більше фізичних рухів, щоб бути щасливим.
2. Любить брати участь у спортивних іграх і змаганнях.
3. Постійно досягає успіхів у якомусь виді спортивної гри.
4. Бігає швидше за інших.

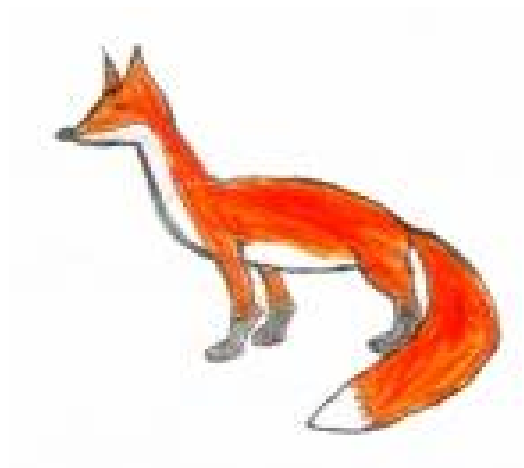
**Галерея найкращих малюнків учнів 1-А класу
Новоград-Волинської загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. № 3
(2007/08 навчальний рік)**

**Петрик К., 6 років
«Михайло Боярський»**

**Оленка В., 6 років
Аплікація з пластиліну
«Рибка»**

**Настя П., 6 років
«Лисичка-сестричка»**

Ніна П., 6 років. «Лебеді»